

П. М. Рубанов

Сучасний стан та тенденції розвитку фінансового посередництва в Україні в умовах світової фінансової кризи

Автором проаналізовано діяльність фінансових посередників на вітчизняному ринку фінансових послуг; визначено основні особливості та тенденції їх розвитку. У статті виокремлено основні проблеми, що гальмують розвиток фінансового посередництва та фінансового ринку України в цілому.

Ключові слова: фінансові посередники, банки, небанківські фінансові установи, страхові компанії, банк, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, фінансові компанії.

Актуальність проблеми. Як відомо, залежно від характеру взаємовідносин між позичальником та кредитором грошовий ринок поділяється на два сектори – сектор прямого фінансування та сектор опосередкованого фінансування. Останній відрізняється тим, що, окрім двох учасників фінансових відносин, з'являється третя сторона – фінансовий посередник.

Так, діяльність цих економічних агентів як самостійних та рівноправних учасників фінансового ринку спрямована за своїми функціями не на самих себе, а на економіку в цілому, завдяки чому підвищується ефективність діяльності суб'єктів господарювання. Крім того, завдяки ефекту масштабу, що досягається завдяки наданню великого обсягу послуг і зменшенню питомих витрат на їх здійснення, фінансові посередники допомагають значно здешевити операції, які вони надають, порівняно з варіантом прямого фінансування. Усе це робить фінансове посередництво дуже важливим як для розвитку фінансового ринку, так і для економічного зростання країни. Саме зазначеними факторами обумовлена актуальність фінансового посередництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам функціонування фінансових посередників присвячена велика кількість досліджень. Серед провідних вітчизняних науковців, які займалися вивченням даного питання, слід відзначити І. Алексєєва, О. Бала, О. Барановського, П. Беленького, О. Другова, В. Корнєєва, В. Кремень, М. Савлука, В. Унінець-Ходаківську, О. Шевцову, І. Школьник та ін.

Проте, незважаючи на наявний науково-дослідний потенціал, а також емпіричні й теоретичні розробки стосовно функціонування системи фінансового посередництва, важливим завданням залишається аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку інституту фінансових посередників у нашій країні. Дослідження зазначених питань надасть змогу спрогнозувати перспективи розвитку фінансового посередництва в умовах вітчизняного фінансового ринку, а також вчасно виявити існуючі проблеми з метою подальшого їх вирішення.

Мета дослідження. Метою даної статті є аналіз та дослідження тенденцій розвитку вітчизняних суб'єктів фінансового посередництва, а також уточнення сутності

Рубанов Павло Миколайович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Сумського державного університету.

фінансових посередників на основі форм їх організації, які існують в Україні.

Виклад основного матеріалу. За своєю суттю фінансове посередництво являє собою професійну діяльність як банківських, так і небанківських фінансових установ, спрямовану на задоволення фінансових потреб позичальників та кредиторів, шляхом надання їм необхідних фінансових послуг. Однак світова фінансова криза 2008 р. мала значний негативний вплив на розвиток вітчизняного фінансового сектору, поглибивши проблему невідповідності його стану динамічно зростаючим вимогам економіки України.

Проаналізуємо стан діяльності фінансових посередників на ринку фінансових послуг України під впливом світової фінансової кризи.

Відомо, що у структурі фінансових посередників на вітчизняному ринку переважають саме банківські установи. Проте до переваг парабанківських фінансових посередників слід віднести той факт, що їх розвиток створює конкуренцію банкам, опосередковано стимулюючи останніх підвищувати якість послуг, які ними надаються. Крім того, небанківські фінансові установи можуть здійснювати такі операції, реалізація яких комерційними банками взагалі заборонена.

З огляду на це одним із важливих завдань, що постають перед державою, є стимулювання розвитку небанківського фінансового сектору. Цьому можуть сприяти зростання доходності населення; диверсифікація послуг, що надаються небанківськими фінансовими інститутами, які є специфічними саме для цих установ; сприяння розвитку грошового, страхового, фондового та валютного ринків; побудова інституційних засад розвитку небанківського сектору.

Характеризуючи діяльність банківських установ, слід відмітити *низький рівень їх капіталізації*. Так, це суттєво обмежує їх діяльність, оскільки призводить до зростання вартості кредитних операцій банків, а також залучених ресурсів. Разом з тим якість послуг, що ними надаються, залишається на тому самому рівні або навіть погіршується, тоді як ризиковість банківських операцій підвищується. Разом з тим серед фінансових посередників банки займають лідируючі позиції, значно випереджаючи парабанківські фінансові інститути, зокрема страхові компанії, фінансові компанії, недержавні пенсійні фонди. Тому проблема недостатньої капіталізації ще в більшій мірі стосується небанківських фінансових посередників.

Упродовж останніх років спостерігалось підвищення темпів зростання страхового бізнесу в Україні, чому сприяли певні законодавчі зміни. Проте у вітчизняній сфері страхових послуг серйозною проблемою залишається дефіцит ліквідних фінансових інструментів, спрямованих на реалізацію ефективного інвестування страхових резервів. Крім того, відкритим питанням залишається гарантування довгострокових зобов'язань стосовно страхування життя.

У табл. 1 наведено дані щодо зміни кількості установ, що надають послуги з фінансового посередництва, а також динаміки їх активів упродовж періоду першої половини 2010 р.

Як свідчать дані табл. 1, перевага банків серед інших фінансових посередників за активами та кількістю є очевидною. Так, найбільш капіталізованими серед небанківських фінансових установ є страхові компанії, причому впродовж 2010 р. спостерігалось уповільнення падіння основних показників їх діяльності та певна стабілізація. Причому у структурі активів страхових компаній переважаючими є акції, банківські депозити та права вимоги до перестраховиків.

Таблиця 1 – Динаміка активів та кількості основних видів фінансових посередників в Україні впродовж першого півріччя 2010 р. (за даними [1, 2, 3])

Вид фінансового посередника	Активи станом на 01.2010 р., млн грн	Активи станом на 06.2010 р., млн грн	Кількість установ станом на 01.2010 р., од.	Кількість установ станом на 06.2010 р., од.
Банки	880302	889 200	197	194
Страхові компанії	42000	43200	450	441
Недержавні пенсійні фонди	857,9	984,6	108	107
Кредитні спілки	4200	3000	755	700
Ломбарди	618,9	787	373	400

Що стосується кредитних спілок та страхових компаній, то їх кількість лише за перше півріччя 2010 р. значно зменшилась. Основними факторами, які спричинили таку тенденцію, стали негативні наслідки фінансової кризи – відтік клієнтів, погіршення платоспроможності тощо. З метою підвищення регулювання Держфінпослуг посилив контроль за діяльністю небанківських фінансових посередників, проте встановлені вимоги систематично порушувались.

Недержавні пенсійні фонди, навпаки, збільшили обсяг власних активів на 14,7 %. У структурі активів даних фінансових посередників в Україні переважну частку мають кошти на депозитних рахунках банків (39,8%), облігації суб'єктів господарювання, випущені резидентами (16,5%), та цінні папери, гарантовані Кабінетом Міністрів України (13,7%).

Серед основних операцій, реалізованих фінансовими компаніями впродовж першого півріччя 2010 р., були такі:

- обмін валют – 7,6 млрд грн;
- переказ коштів – 1,6 млрд грн;
- факторинг – 2,7 млрд грн;
- надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів – 65,6 млн грн;
- надання позик – 7,7 млн грн;
- фінансовий лізинг – 3,5 млн грн;
- надання гарантій – 7,3 млн грн.

У діяльності фінансових компаній спостерігається тенденція зростання наданого обсягу послуг з фінансового лізингу, обміну валют та грошових переказів. Це стало наслідком зниження довіри населення до комерційних банків через світову фінансову кризу, а також значні коливання курсу гривні до іноземних валют.

Загалом серед головних особливостей діяльності фінансових посередників на ринку фінансових послуг України, особливо актуальних в умовах світової фінансової кризи, визначимо такі:

- низький рівень капіталізації як банківських, так і небанківських фінансових інститутів, що в умовах нестачі ліквідності спричиняє неспроможність фінансових установ виконувати свої зобов'язання в повному обсязі;
- домінування і подальше зростання впливу іноземного фінансового капіталу, зокрема у банківській сфері, через слабкість ресурсної бази вітчизняних фінансових посередників;

- значна динамічність коливань обсягу доступних джерел формування фінансових ресурсів фінансових посередників та їх асинхронність до обсягу наявного і потенційного попиту на фінансові ресурси з боку суб'єктів господарювання на різних етапах розвитку фінансово-економічної кризи;

- недорозвиненість вітчизняного фондового ринку у кількісному (за обсягами операцій та кількістю залучених учасників) і якісному (за складом учасників, складом доступних фінансових інструментів, за рівнем нормативно-законодавчої урегульованості), що значно обмежує фінансових посередників у джерелах формування фінансових ресурсів, можливостях диверсифікації своєї діяльності шляхом надання додаткових фінансових послуг, можливостях використання інструментів управління фінансовими ризиками у своїй діяльності;

- зростання частки операцій фінансових посередників, пов'язаних із кредитуванням державного сектору економіки (через значну емісію державних боргових зобов'язань) та скорочення обсягів кредитування домогосподарств і підприємств, що, крім того, може мати негативні наслідки в умовах розгортання другої хвилі фінансової кризи, пов'язаної з кризою державних фінансів (поточними бюджетними проблемами та зростанням державного боргу);

- проблеми у системі валютного регулювання, пов'язані з обмеженням НБУ у кредитуванні домогосподарств в іноземній валюті (в умовах, коли банки залучають довгострокові ресурси в іноземній валюті), з регулюванням НБУ валютного ринку антиринковими засобами, з валютними ризиками, які поступово накопичуються і періодично перекладаються на фінансових посередників та інших суб'єктів;

- недосконалість регулювання з боку державних органів суб'єктів ринку фінансових послуг, а також контролю за діяльністю фінансових посередників;

- недостатня кількість і якість професійних кадрів у всіх видах фінансового посередництва;

- орієнтація страхових компаній на отримання прибутку шляхом значного зменшення страхових виплат, що підриває довіру до суб'єктів страхового бізнесу та погіршує ділову репутацію цих фінансових посередників;

- практика створення фінансово-кредитного інституту з метою реалізації конкретних операцій, вигідних для певного кола осіб, після чого вони ліквідуються;

- низький рівень доходів домогосподарств, внаслідок чого в економіці відсутні достатні обсяги грошових коштів для забезпечення потенційно великого обсягу фінансових операцій та потреб у інвестуванні;

- орієнтація фінансових посередників переважно на роботу з великими підприємницькими структурами при одночасному нехтуванні обслуговування фізичних осіб, які пропонують порівняно незначні суми для укладення контрактів;

- низька конкурентоспроможність небанківського сектору фінансового посередництва порівняно з комерційними банками;

- низька частка активів фінансових посередників небанківського типу у загальній структурі валового внутрішнього продукту України;

- відсутність надійного захисту інтересів споживачів послуг небанківських фінансово-кредитних інститутів.

Висновки. Проаналізувавши становище фінансового посередництва в Україні, можна зробити висновок, що розвиток даного інституту в нашій країні знаходиться все ще у зародковому стані. Це пов'язано з рядом проблем макроекономічного характеру, серед яких можна відзначити такі:

- нестабільність економіки та фінансового ринку, через що позичальники та кредитори зменшують свою активність та не здійснюють інвестиційну діяльність у тих обсягах, які могли б сприяти прискореному розвитку як фінансових відносин, так і фінансового посередництва;

- високі рівні «тінізації» вітчизняної економіки та корупції у системі державних контрольно-регулювальних органів, що збільшує трансакційні витрати, асиметричність інформації та конфлікти інтересів;

- недобросовісна (неринкова) конкуренція, в результаті якої не відбувається ні поліпшення якості фінансових послуг, ні збільшення асортименту пропонованих послуг;

- хаотичність, відсутність системності і своєчасності реформ, що проводяться державою у фінансовому секторі економіки.

Таким чином, важливим напрямом як державного регулювання, так і діяльності самих фінансових посередників є вирішення окресленого кола проблем, що сприятиме пришвидшенню розвитку фінансового посередництва в Україні та підвищенню якості пропонованих послуг фінансового характеру.

1. *Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dfp.gov.ua/>.
2. *Офіційний сайт Національного банку України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/>.
3. *Розвиток ринків небанківських фінансових послуг* [Електронний ресурс] / Цінні папери України. – 2010. – № 42 (636). – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=636&pub=4817.

Отримано 03.08.2011 р.

П. Н. Рубанов

Современное состояние и тенденции развития финансового посредничества в Украине в условиях мирового финансового кризиса

Автором проанализирована деятельность финансовых посредников на отечественном рынке финансовых услуг; определены основные особенности и тенденции их развития. В статье выделены основные проблемы, которые тормозят развитие финансового посредничества и финансового рынка Украины в целом.

Ключевые слова: финансовые посредники, банки, небанковские финансовые учреждения, страховые компании, негосударственные пенсионные фонды, ломбарды, финансовые компании.

P. M. Rubanov

Contemporary state and development trends of financial intermediation in Ukraine in conditions of world financial crisis

The author analyzed the activity of financial intermediaries on domestic financial services market; the main features and trends of their development are identified. The article highlights the main problems that hinder the development of financial intermediation and whole financial market of Ukraine.

Keywords: financial intermediaries, banks, nonbank financial institutions, insurance companies, non-state pension funds, pawnshops, financial companies.